

De Vredesbrug van het Oude Slot

Marloes van Buuren

Een brug is bij uitstek een symbool van verbinding, van bij elkaar komen, van vrede. De Vredesbrug of Pons Pacis bij het Oude Slot mag je misschien ook een symbool noemen van het onderhoud dat vrede nodig heeft. Soms was het kantje boord met het behoud. Het is dan ook niet vanzelfsprekend dat wij nu nog kunnen genieten van deze historische brug.

▲ *De Vredesbrug als toegang tot het Huis te Heemstede op een schilderij van Gerrit Berckheijde, 1667.*

Vanaf 1620 had Adriaan Pauw zijn *Huis te Heemstede* verbouwd, verfinaid en uitgebreid met nieuwe poorten. Maar tot 1646 lag er over de gracht naar het kasteel een simpele houten brug. Wat meer allure lag voor de hand. De nieuwe brug werd gebouwd in de periode dat Adriaan Pauw in Münster onderhandelde over een einde aan de Tachtigjarige Oorlog. Het was in Münster in 1646-1648 een komen en gaan van ambassadeurs uit vele Europese landen, want er werd ook onderhandeld over een einde aan de Dertigjarige Oorlog. Bij dit grootschalige conflict (in grote lijnen ook tussen katholiek en protestant) waren vrijwel alle Europese landen betrokken. Bij

een van de ambassadeurs, de pauselijke nuntius Fabio Chigi, stonden op zijn prachtig versierde koets de woorden 'In Viam Pacis', op weg naar vrede. Wie weet, heeft Adriaan Pauw zich daardoor laten inspireren en liet hij daarom op zijn luisterrijke, nieuwe brug in gouden letters de woorden 'Pons Pacis' en 'Vrede Brug' zetten. Daarmee wijdde hij de brug aan de Vrede van Münster (1648), waarin Spanje de onafhankelijke Republiek der Nederlanden erkende en er een eind kwam aan de Tachtigjarige Oorlog. Ook de Dertigjarige Oorlog werd in 1648 beëindigd. Er werden in totaal drie verdragen gesloten die samen de Vrede van Westfalen heten.

► De Vredesbrug met restant van de poort in 2026. De leeuwen kijken sinds de restauratie van 1968 naar buiten, maar hebben daarvoor altijd elkaar aangekeken.

Leidse Marepoort

Het geheel van de Vredesbrug en de poort, die toegang gaf tot het huis, is door de tijd heen geprezen als een parel van renaissancistische bouwkunst. Zonder iets af te doen aan de grote kunstzinnige en historische waarde, is door de eeuwen heen ook vastgesteld dat het geen uitgebalanceerd geheel is. De twee leeuwen met hun ornamenten passen qua stijl niet bij de balustraden en de poort heeft weer andere ornamenten dan de brug. Poort en brug zijn dan ook gebouwd uit materialen die van diverse plekken komen en samengevoegd zijn.

Het was archeoloog Piet Glazema die in 1946 uit bewaard gebleven rekeningen vaststelde dat een deel van de materialen afkomstig was van de Leidse afgebroken Marepoort. In zijn boek over Lieve de Key (2026) acht Ids Haagsma het mogelijk dat de balusters afkomstig zijn van Rapenburg 19 in Leiden, dat in of kort na 1634 grondig verbouwd is. Maar bewijs is er niet. Al het materiaal werd per boot over het Haarlemmermeer naar Heemstede gebracht.

Dat bouwmaterialen hergebruikt werden, was heel gebruikelijk. Bijzonder is dat de Marepoort in Leiden eigenlijk

nog heel nieuw was. Hij werd gebouwd in 1602, maar deed na de uitbreiding van de stad in 1611 geen dienst meer als stads-poort en werd vermoedelijk in 1615 afgebroken. Van de poort zijn geen tekeningen, maar er is wel een gevelsteen waarop behoorlijk gedetailleerd is

► Gevelsteen van het huis op de hoek van de Oude Vest en de Mare in Leiden, met daarop de Marepoort uit 1602. Materialen van deze poort werden gebruikt voor de Vredesbrug.

weergegeven hoe hij eruitzag en waarop diverse ornamenten herkend kunnen worden.

De naam Pons Pacis heeft in gouden letters onder de linkerleeuw gestaan, de naam Vrede Brug onder de rechterleeuw.

Steen van Münster

De ornamenten rond de toegangspoort naar het huis waren oorspronkelijk wel

► Griffioen aan de linkerkant van de toegangspoort vanaf de Vredesbrug naar het voormalige huis (een poort die nu loos in de ruimte staat). De griffioen is een combinatie van leeuw en adelaar en staat voor macht en bescherming. Deze griffioen (en zijn spiegelbeeld rechts) zijn herkenbaar op de gevelsteen van de Marepoort. Foto 1968.

► Op deze uitsnede uit een tekening van Hendrik Spilman (ca. 1750) is de oorspronkelijke toegangspoort naar het huis te zien.

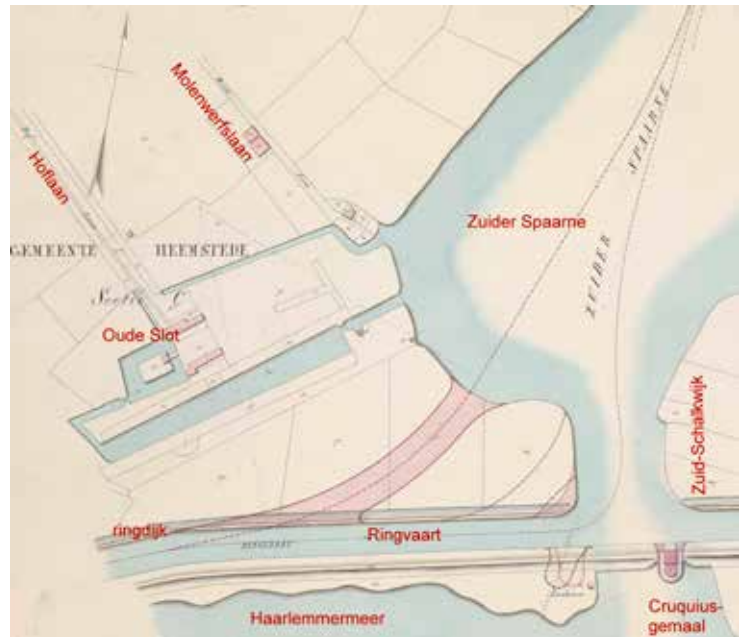
twee keer zo hoog als wat er bewaard is gebleven (zie tekening Spilman). Direct boven de deur zat een grote steen, aangevoerd uit Münster. Daarop stond in Latijn een tekst gebeiteld over de geschiedenis van het *Huis te Heemstede* en de vermelding dat het slot in 1648 is toegewijd 'aan de vrede tussen Spanje en Nederland, aan de vrede van de Staat en van de burgers persoonlijk, alsmede aan het nageslacht'. Opvallend genoeg is volgens deze woorden het hele slot dus aan de vrede gewijd en niet alleen de brug. Boven de steen uit Münster stonden links en rechts beelden en daartussen in een nis nog een beeld. De kleine steen die sinds de afbraak van het slot op de poort staat, komt van elders.

Invloed van het water?

De oudste versie van het *Huis te Heemstede* dateerde uit de 14de eeuw. Het werd gebouwd nabij het Spaarne en het Haarlemmermeer, waar een uitloper van de oude duinen (Haarlemmer strandwal) uitkwam op het veen, dat op die plek deels vermengd was met klei. Net als veel kastelen in Nederland lag het *Huis te Heemstede* niet op een verhoging, zoals je intuïtief zou denken, maar juist laag om verzekerd te zijn van water in de slotgracht. Aanvankelijk was er alleen een toegang over land (Hoflaan), later ook via het water door een verbinding met het Spaarne. De waterstand werd geregeld met een sluisje.

De waterhuishouding van het gebied veranderde ingrijpend door de drooglegging van het Haarlemmermeer. Nadat het meer in 1852 was drooggevalen, kwamen de slotgracht en de brug helemaal droog te staan. Je zou denken dat de veranderde grondwaterstand mogelijk van invloed was op de sterkte van de brug en de overgebleven bijgebouwen, poorten en walmuur. Maar restauratie-architect A.A. Kok meldde in 1953 dat al die funderingen in 1947 nog goed waren. Het slot zelf was al in 1810-1811 gesloopt, dus voor de drooglegging. Archeologisch onderzoek in 1947, door de voorloper van de Rijksdienst voor het Cultureel

► Kaart van 1845, kort voor de drooglegging van het Haarlemmermeer. In blauw alle waterpartijen. De verbinding van het Oude Slot met het Spaarne had bij de versmalling een sluisje. De in roze weergegeven verbinding van de Ringvaart naar het Zuider Spaarne is niet gerealiseerd.

Erfgoed, wees uit dat de fundamenteën van het kasteel uit de tijd van Adriaan Pauw niet overal op een stabiele manier op de oudere, middeleeuwse fundamenteën gebouwd waren. Daardoor ging het kasteel uiteindelijk verzakken en dat leidde tot de sloop.

Familie Beels

Al waren de fundamenteën goed, de Vredesbrug zelf raakte steeds meer vervallen. Er kwamen scheuren in en de balusters zakten scheef. In 1890 werd de brug zorgvuldig opgemeten door een voorloper van de Rijksdienst voor

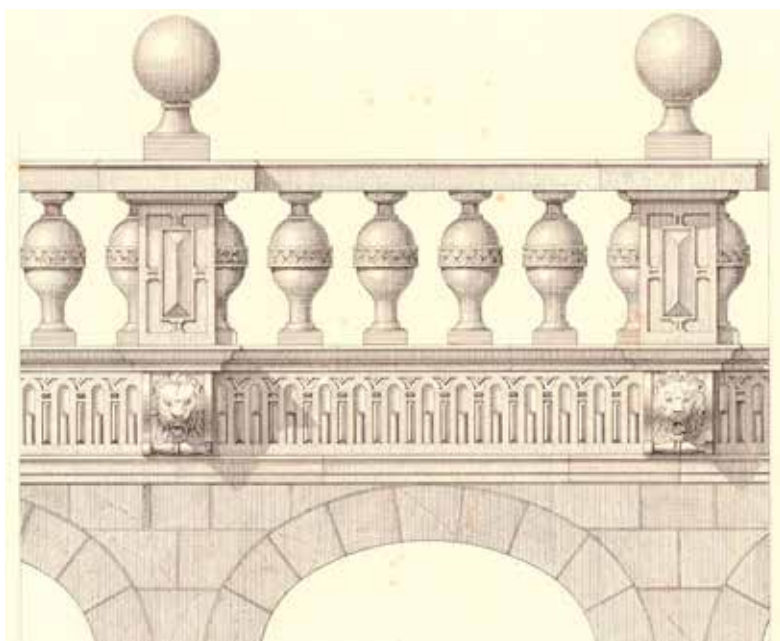
het Cultureel Erfgoed. De wens om te restaureren was er zeker, maar toestemming daarvoor moest komen van de familie Beels, sinds 1816 eigenaar van het Oude Slot.

In 1899 bezocht de net afgestudeerde architect Willem Leliman het Oude Slot. In 1919 zou hij lid worden van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. Van alles wat Leliman bij het Oude Slot aantrof, noemde hij de Vredesbrug het meest waardevol, maar ook het meest urgent toe aan restauratie. Hij bepleitte dat de afdeling Haarlem van de Maatschappij van Bouwkunst de familie Beels zou proberen over te halen meer aan het onderhoud te doen en bij een 'nee' toestemming te vragen om dat zelf te doen. Het herstelwerk was op dat moment volgens Leliman nog te overzien: plantengroei verwijderen, voegen dichten, muurwerk herstellen en de balusters van de brug opnieuw bevestigen. Leliman waarschuwde dat het verval steeds sneller zou gaan naarmate je langer wachtte.

Na drie generaties Beels werd de weduwe van Leonard Marius Beels in 1894 de eigenaar van het Oude Slot. Zij heette Agnes Henriëtte van Loon en was afkomstig uit de familie Van Loon uit Amsterdam. Zij is de reden dat een van de leeuwen op de brug het wapenschild

▼ Jacob Olie fotografeerde de Vredesbrug met drooggevallen slotgracht in 1892.

▲ Detail uit een van de opmetingstekeningen uit 1890, een dwarsdoorsnede van een fragment van de brug van buitenaf gezien.

▲ De leeuwen van de brug gefotografeerd in 1961, toen de brug was gedemonteerd en opgeslagen. Rechts de leeuw met het generaliteitswapen. Links de leeuw met het wapen van de familie Van Loon met bovenaan twee (nu als racistisch opgevatte) morenkoppen en onder drie molenijzers. Bij de voorpoten van deze leeuw zijn bovenaan naden te zien. Behalve het schild zijn dus ook de voorpoten eind 19de eeuw nieuw gemaakt.

van de familie Van Loon draagt. In 1900 schreef H.J. Koenen (zie bronnen) dat het oorspronkelijke schild was gebroken en is vervangen door dat van de familie Van Loon. Dit schild staat al op een foto van Jacob Olie uit 1892. We weten niet wat het oorspronkelijke wapen in 1648 was, omdat ook niet bekend is of de leeuwen speciaal voor de brug gemaakt zijn of dat ze, net als de rest van de brug, hergebruikt materiaal zijn. De andere leeuw draagt het generaliteitswapen, sinds 1584 het wapen van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

In 1899 trof Leliman op sommige plekken in de brug portlandcement aan. Dat bestond sinds het begin van de 19de eeuw en die herstellingen zijn dus mogelijk gedaan ten tijde van de familie Beels.

Verkoop in 1947

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg bleef met tussenpozen wijzen op de noodzaak van behoud en restauratie van de brug en ook de Vereniging Haerlem deed dat. In 1936 scheidde de toenmalige eigenaar van het Oude Slot, Herman Cornelis Beels, van tafel en bed en kwam het Oude Slot in handen van zijn echtgenote Leopoldine Abrahamine Eugenie Eibergen Santhagens. Voortaan moest de gemeente met haar onderhandelen. Zij bleef zich Beels van Heemstede noemen.

Het zou tot 1947 duren voor er een doorbraak kwam. Elias Canneman, architect bij Monumentenzorg, stelde in april 1947 vast dat de brug onmiddellijk moest worden gestut, opgemeten en gefotografeerd. Alle onderdelen werden genummerd en daarna werd de brug, na toestemming van mevrouw Beels, gedemonteerd en overdekt opgeslagen.

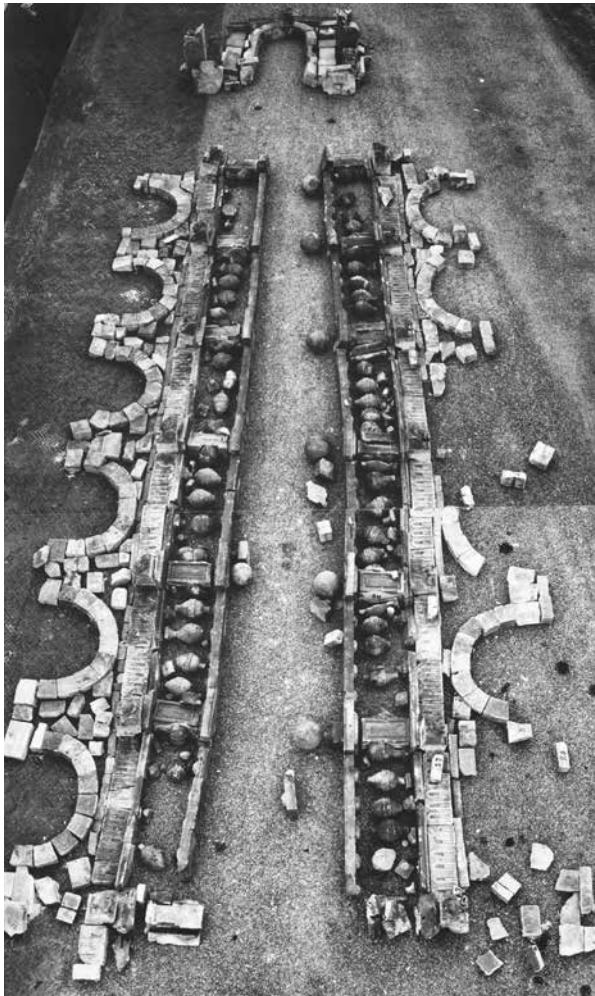
In augustus 1947 kocht de gemeente Heemstede, na jaren onderhandelen, voor 150.000 gulden de gronden en opstallen van het Oude Slot, met uitzondering van het Nederhuys links van de ingang, dat eigendom was van de familie Erens.

Eerder had de Historische Vereniging Haerlem al gepleit voor een goede stedenbouwkundige inpassing in de omgeving,

◀ *De gestutte brug in 1950. Het bovendeel van de brug was opgeslagen. De leeuwen staan er hier nog wel.*

zodat de plek ook aantrekkelijk zou worden voor toeristen. Bij de aankoop van het Oude Slot in 1947 door de gemeente Heemstede ging het niet alleen om het cultuurmonument, maar ook om bouwgrond voor huizen. Woningbouw en restauratie streden om voorrang en de huizen wonnen het vooralsnog. In 1952-53 werden 46 woningen van het plan Oude Slot gebouwd aan de Ir. Lelylaan. In 1957 ging de eerste fase van de restauratie van het Oude Slot van start, maar de Vredesbrug was pas in 1965 aan de beurt.

▲ *Tijdens de voorbereiding van de restauratie werden in 1961 alle opgeslagen losse onderdelen van de brug al een keer op volgorde uitgelegd.*

Werkzaamheden

Volgens het eerste bestek voor de restauratie (1965) werd de gerestaureerde brug onderheid met 12 meter lange houten heipalen, met daarop betonnen opzetters van 125 cm hoogte. Het zichtbare deel van de fundering werd in kruisverband gemetseld van nieuw aangekochte oude bakstenen (harde kwaliteit, kleur rood). Op het nieuw gemaakte brugdek van gewapend beton kwam een gemetselde bestrating van oude, gele waaltjes.

De aannemer moest de in 1947 opgeslagen natuurstenen onderdelen helemaal uitleggen en volgens nummering opnieuw aanbrengen. Voor de ontbrekende of te veel beschadigde delen moest hij mallen maken voor de steenhouwer. De natuurstenen onderdelen in het metselwerk werden onderling aan elkaar bevestigd met messing ankers, afgevuld met gietlood. De poortdeur werd gemaakt van hoge kwaliteit inlands eikenhout en twee keer in de oxaanolie gezet. Tot slot moesten de wapenschilden van de leeuwen en het wapen boven

► De situatie in juli 1966, gezien richting de Ringvaart.

▼ Januari 1967, met rechts de huizen op de Ir. Lelylaan.

de poortdeur in kleuren geschilderd worden met daarbij wat bladgoud. Die kleuren en het bladgoud zijn vermoedelijk nooit aangebracht.

Het ingeschakelde architectenbureau was A.A. Kok uit Amsterdam. Vader

Abel Antoon Kok maakte de oorspronkelijke plannen en zijn zoon IJsbrand Kok nam het na de dood van zijn vader over. Aannemer was de firma Holleman & Zonen uit Santpoort. De restauratie werd voltooid in 1968.

Hoopvolle plannen

Er is veel meer te vertellen over de Vredesbrug, maar daarvoor ontbreekt hier de ruimte. Wel willen we graag nog wijzen op de huidige situatie. In 2023-2024 deed erfgoedadviseur Natasja Hogen in opdracht van de gemeente bouwhistorisch onderzoek bij het Oude Slot. De Vredesbrug en slotpoort worden door haar hoog gewaardeerd 'vanwege de ouderdom, materialisatie en verschijningsvorm'. Bij de bouw in 1646 is waar-

devol bouw materiaal hergebruikt en verdwenen onderdelen zijn in 1965 zorgvuldig gereconstrueerd, aldus Hogen. De gemeente liet het onderzoek doen in verband met de herbestemming van het Oude Slot. Het spijtige is dat het terrein vanaf eind 2023 niet meer openbaar toegankelijk was. Sinds februari is er weer enig optimisme. De gemeenteraad nam unaniem een motie aan waarin wordt opgeroepen tot toegankelijkheid van het waardevolle erfgoed. Er is inmiddels een nieuwe pachter van het theehuis en de Duivenpoort. Zijn plannen onder de nieuwe naam TotSlot zijn te bekijken op www.totslotheemstede.nl. Tijdens de Open Monumentendagen op 12-13 september zal de locatie toegankelijk zijn.

De HVHB is blij met deze ontwikkeling en hoopt dat de omgeving van het Oude Slot, inclusief het oude sloteiland, op een aantrekkelijke en historisch verantwoorde manier ingericht wordt. De gesprekken tussen HVHB en gemeente hierover zijn inmiddels gestart.

◀ *De banden van de balusters zijn versierd met het Wesermotief, ook te vinden op het stadhuis in Leiden. Aan de lichtere kleur en scherpte van het Wesermotief is te zien dat de tweede en vijfde baluster van links nieuw bijgemaakt zijn. Op de achtergrond het Nederhuys. Foto 1968.*

Belangrijkste bronnen

Noord-Hollands Archief:

- Restauratie. Uitvoering van werkzaamheden en bouwvergunning, 1964-1976, T. 2095, inv. 1659
- Restauratie. Vredesbrug, 1936-1961, T. 2095, inv. 1662
- Toelichting op het 'Plan Kok' voor de restauratie van het Slot, c. 1953, T. 3877, inv. 13

P. Glazema, 'De slotbrug te Heemstede', in: *Historia*, 1946.

Ids Haagsma, *Meester Lieven van Gendt, Gebouwen rond Lieven Lievensz. De Key*, Haarlem 2026.

Natasja Hogen, *Bouwhistorische verkenning Duivenpoort en Vredesbrug*, Driehuis 2025.

H.J. Koenen, *Het geslacht Pauw*, 1900, op: www.delpher.nl

J.H.W. Leliman, 'Het Huis te Heemstede', in: *Bouwkundig Weekblad*, 1899 nr. 25.

J.C. Tjessinga, *Het Slot van Heemstede onder Adriaan Pauw*, Heemstede 1949.

<https://ilibriana.wordpress.com>

Met dank aan Menno Witteveen voor de suggestie dat de naam Pons Pacis misschien geïnspireerd is door de koets met de woorden 'In Viam Pacem'.